

УДК 330.101

Матковський П. Є.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття акцентована на визначення методологічних та методичних підходів до модернізації сільськогосподарських підприємств. Використано такі загальнонаукові методи, як діалектика, матеріалізм, системність, індукція, дедукція та ін. Обґрунтовано необхідність глибокого аналізу та впровадження у виробництво інноваційних рішень з метою активнішого поповнення валового внутрішнього продукту країни. Забезпечення сучасних суспільних потреб як ключова ціль модернізаційних змін в організації діяльності сільськогосподарських підприємств передбачає також впровадження екологізації, нанобіотехнологій, низьковуглеводних технологій та багато інших новітніх розробок.

Ключові слова: модернізація, сільськогосподарські підприємства, методологія, технології оновлення, системний підхід, інституції.

Постановка проблеми. Рівень життя середньостатистичного українця є низьким на фоні країн Західної Європи. Двома із трьох найважливіших показників рівня життя населення є валовий внутрішній продукт та рівень безробіття. Модернізація сільськогосподарських підприємств через комплекс властивих їй функцій має також у своєму складі покращення рівня двох вищезгаданих показників. За період 2016 року частка аграрного сектору економіки у загальному ВВП України становила 10%, що було найбільшим показником серед усіх галузей. Однак аналіз структури ВВП аграрного сектору показав, що це переважно сировинні продукти, які часто експортуються, переробляються підприємствами інших держав, забезпечуючи їм робочі місця, наповнення бюджету, а потім імпортуються назад в Україну як продукти глибокої переробки. Виходячи з таких міркувань, осучаснення вітчизняних виробничих процесів на інноваційній основі разом із екологічно безпечними пріоритетами передбачатиме позитивний вплив не тільки на розвиток економіки, а й на рівень життя населення загалом. Для отримання результатів слід ретельно методологічно і методично обґрунтувати процес модернізації сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням методології, модернізації економіки, розвитку сільськогосподарських підприємств приділено чимало уваги вітчизняних та іноземних науковців. Зокрема, С.В. Мочерний обґрунтував методологію економічного дослідження [1], О.К. Шубравська – інноваційний розвиток аграрного сектору економіки України [2], І.Б. Яців – забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств [3], В.М. Якубів – стратегію збалансованого розвитку аграрних підприємств [4] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження модернізаційних змін в економічних процесах уже понад десятиліття активно здійснюється серед науковців різних наукових ступенів і вчених звань. Однак предметних галузевих досліджень у цьому напрямі значно менше. Зокрема, стосовно модернізації сільськогосподарських підприємств, у тому числі очікуваного результату від проведення таких трансформацій. У попередніх дослідженнях нами визначено мету і завдання осучаснювальних процесів розвитку агроформувань. Однак для досягнення запланованого результату слід його ретельно теоретично обґрунтувати. Тому на цьому етапі важливо акцентувати зусилля на дослідженні шляхів і методів наукового пізнання специфіки модернізації сільськогосподарських підприємств.

Мета статті – обґрунтувати методологію концептуальних засад модернізації агроформувань.

Виклад основного матеріалу. Дослідження модернізації сільськогосподарських підприємств відображає складне явище наукового пізнання, оскільки передбачає обґрунтування багатоелементної системи, сформованої на базі комплексу взаємопов'язаних факторів, принципів, підходів.

Як справедливо зауважив С.В. Мочерний, методологія економічного дослідження не може бути довільною, вона повинна узгоджуватися з логікою (законами та закономірностями розвитку) об'єкта пізнання [1, с. 7].

Методологія покликана певним чином упорядкувати процес дослідження: сформулювати мету, об'єкт, завдання, методи, крізь призму яких досягається кінцевий результат. Більш чітко методологія обраного дослідження конкретизується через наукові підходи до його особливостей.

Дослідження соціально-економічної системи модернізації як специфічного процесу закономірно передбачає використання загальних та спеціальних законів пізнання.

З-поміж усього комплексу методологічних підходів пізнання модернізації сільськогосподарських підприємств виділено діалектику, матеріалізм, абстрагування, індукцію та дедукцію, наукоємність, еволюцію модернізаційних змін.

Основоположним загальнонауковим методом пізнання прийнято вважати діалектику.

«Діалектика (грец. *Διαλεκτική*) – «мистецтво сперечатись», «міркувати») – метод філософії, у загальному значенні вміння знаходження істини через раціональну дискусію, метод дослідження категорії розвитку» [5].

В еволюції модернізаційних (трансформаційних) процесів чітко виражена дія діалектичних законів.

Основоположним критерієм соціально-економічного розвитку є рівень розвитку продуктивних сил, сьгоднішній інноваційний прорив базується на використанні матеріально-технічних засобів виробництва, властивих п'ятому і шостому технологічному укладам. Вважається що освоєння та використання у виробничих процесах енергії води було притаманне першому технологічному укладу. Другий уклад передбачав науковий прорив у запровадженні енергії вугілля і пари. Третій уклад ознаменувався використанням електротехніки, електроніки. Чимало жителів України є очевидцями четвертого еволюційного укладу, вивільнення енергії якого характеризувалося на експлуатації двигунів внутрішнього згорання, неорганічних сполук, електродприводів. Для п'ятого технологіч-

ного укладу є характерним широке застосування електроніки, інформаційних технологій, атомної енергетики, мікроелектроніки, генної інженерії, біотехнологій. Складниками шостого технологічного укладу стають нанотехнології, розширення потенціалу біотехнологій, низьковуглеводні та екологічні технології, інтеграція обчислювальних та комунікаційних ресурсів і систем [6, с. 19].

Таким чином, сучасними методами продукування енергії в агроформуваннях слід вважати ті, які включено до п'ятого і шостого технологічного укладів: повсюдну автоматизацію виробничих, облікових процесів, широке застосування інформаційних технологій, впровадження біотехнологій, у тому числі нанобіотехнологій, ресурсозбереження, впровадження низьковуглеводних технологій, збільшення частки альтернативних відновлювальних джерел енергії тощо.

Сектор охорони здоров'я та аграрний сектор економіки стали активними напрямками залучення інвестицій у біотехнології. У розвинених державах розвиток біотехнологій цікавий як для держави, так і для приватної сфери. Біотехнологічний сектор у США налічує понад 2500 компаній, їх доходи за останні десятиріччя зросли більше ніж утричі, витрати на наукові розробки лише публічних біотехнологічних компаній сягають майже 40 млрд. дол. Фінансування розробок та впровадження біотехнологій забезпечується і державою. Ще у 2016 р. річний бюджет Національного інституту здоров'я, який активно фінансує біотехнологічні дослідження в країні, зріс до 39 млрд. дол. Дослідження у сфері розвитку біотехнологій є стратегічними пріоритетами й у ЄС [7]. Однак поширення біотехнологій формує для суспільства також нові перестороги, особливо у сфері генетичних змін та клонування живих організмів.

Запровадження низьковуглеводних технологій уможливило скорочення експлуатації невідновлювальних енергетичних ресурсів та й загалом зменшення енергетичної залежності, згодом – скорочення (оптимізацію) затрат на відповідні види ресурсів, зменшення забруднення довкілля.

В аграрному секторі як одному з основних секторів серед забруднювачів довкілля і водночас найбільш енергоємних комплексів доволі активно реалізуються програми енергетичної незалежності, створюється чимало різновидів біопалива, активізується впровадження технологій безвідходного виробництва. О. Шубравська підкреслює: «У світовій агросфері основні сучасні прояви трансформацій пов'язані із зростанням ресурсовіддачі та ресурсозбереженням» [2, с. 28]. Але незважаючи на позитивну динаміку в цьому напрямі, вітчизняна економіка та її аграрне виробництво ще залишаються одними з найбільш енергоємних. За оцінками фахівців, рівень енергоємності української економіки перевищує світовий у 2,5 рази. Середньосвітова енергоємність ВВП у 2016 р. становила 0,16 кг еквіваленту нафти на 1 дол. світового внутрішнього продукту, в Україні – 0,39 кг [8, с. 44]. Як відзначають фахівці, загалом в Україні домінує відтворення виробництва третього технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв третього та четвертого технологічних укладів [9].

Атрибутом сучасного науково-технічного розвитку агроформувань є така організація їх економічних відносин, яка сприяє поновленню екологічних ресурсів планети, мінімізації негативного впливу

на довкілля, підвищенню родючості ґрунтів та їх якості, впровадженню технологій переробки відходів та безвідходних технологій. Залучення наукових інновацій у сільськогосподарське виробництво передбачає здійснення витрат сільськогосподарськими підприємствами на придбання нових видів техніки, нових сортів та гібридів рослин, високопродуктивних порід тварин. Таким чином, для інноваційного розвитку є необхідною участь сільськогосподарських підприємств у фінансуванні науково-дослідних розробок чи шляхом безпосереднього замовлення проведення відповідних досліджень, чи шляхом закупівлі новацій.

Другим після діалектики принципів пізнання вважається матеріалізм. Його специфіка передбачає необхідність виокремлення з усієї системи політичних, правових, культурних принципів базисних, тобто тих, які є основоположними і визначальними [3, с. 69]. Ґрунтуючись на цьому, процес модернізації залежить від інноваційного розвитку, його інтеграції у виробництво, технічного і технологічного розвитку, тобто прогресу продуктивних сил.

З огляду на динаміку розвитку аграрного сектору економіки і перспективну частку у виробництві валової продукції двох суб'єктів (господарств населення та сільськогосподарських підприємств), можна стверджувати, що неможливо обійти принципу матеріалізму: організаційно, технічно, юридично легше утверджуватись агроформуванням. Як зазначає з цього приводу І.Б. Яців, «положення про соціальні функції, які виконують господарства населення, важливість і доцільність закріплення земельної власності за окремими селянами наповнюватимуться реальним змістом залежно не від актуальності їх звучання, а від розвитку продуктивних сил в аграрному секторі» [3, с. 62].

Серед інших загальних принципів методології дослідження знаними є також принципи абстрагування, аналізу і синтезу, системності, індукції та дедукції тощо.

Абстрагування (від лат. *abstrahere* – «відволікати») – змістова операція, філософський і логічний метод «відволікання», що дає змогу переходити від конкретних предметів (елементів) до загальних понять і законів розвитку [10]. Принцип абстрагування означає необхідність спостерігати за найважливішими факторами, які визначають середовище для модернізації сільськогосподарських підприємств. Однією із особливостей абстрагування є можливість досліджувати явище чи процес загалом, а не кожний його складник. Це доречно використовувати для вибору концепції осучаснення агроформувань. Наприклад, який вектор модернізації вибрати: адаптацію до вимог Європейського Союзу (західних цивілізацій), жорстке дотримання національних інститутів та інституцій, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів, діяльності з метою максимізації забезпечення задоволення суспільних потреб? Згідно з принципом пізнання від загального до конкретного нам насамперед необхідно з'ясувати, чого слід уникати, тобто яким не має стати об'єкт дослідження, а не те, яким він має бути.

Системний метод пізнання означає, що аналізуватися повинні усі фактори, які дотичні до об'єкта дослідження. Використання принципу системного підходу в дослідженні економічних систем вимагає ретельного і всебічного врахування всіх чинників, які впливають на поведінку системи, всієї інформації, що циркулює в системі і надходить ззовні, а також врахування таких властивостей систем цього класу, як здатність до самонавчання на основі

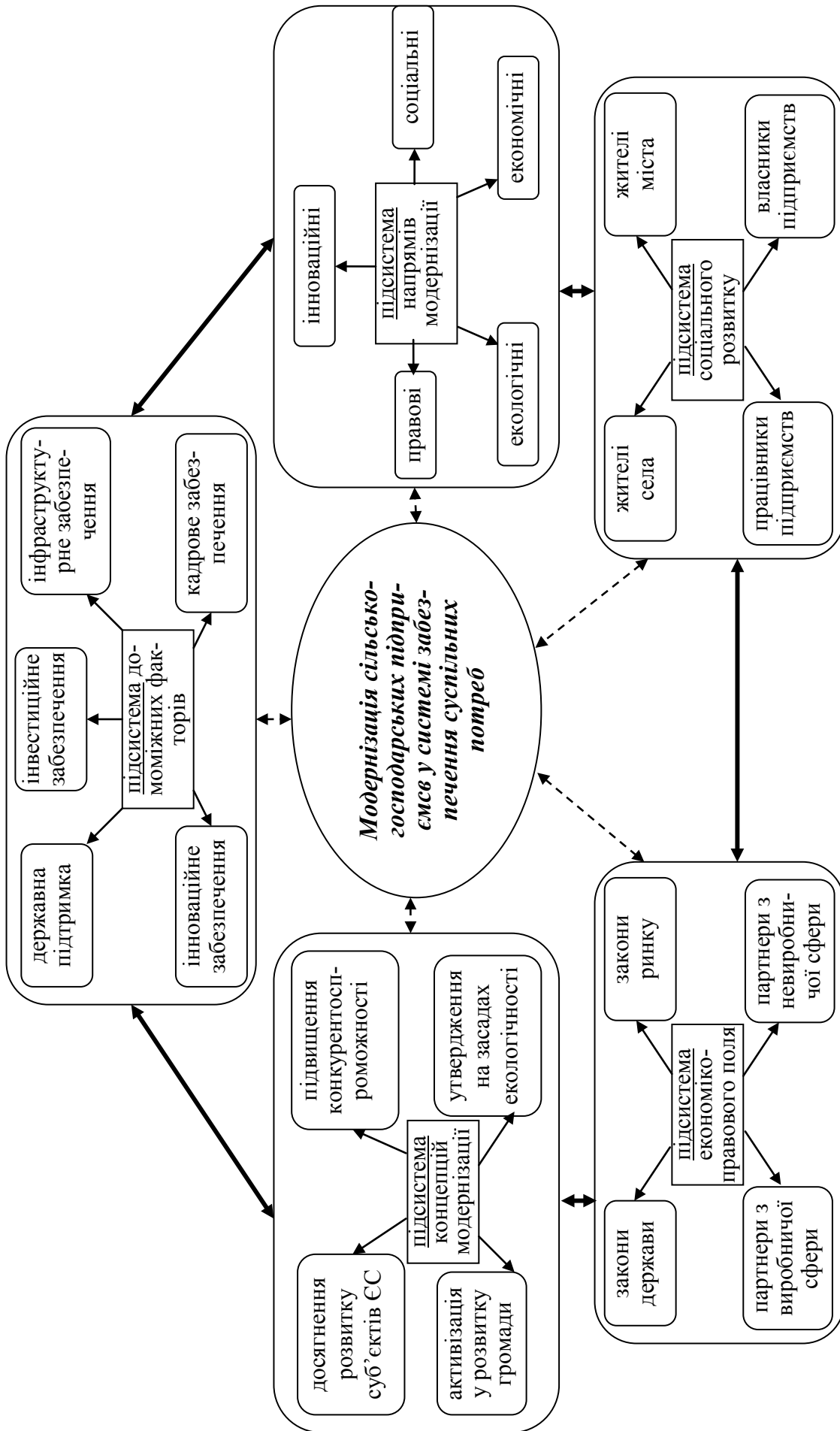

Рис. 1. Модернізація сільськогосподарських підприємств у системному забезпеченні сучасних суспільних запитів

Джерело: розроблено автором

досвіду, адаптивності до умов зовнішнього середовища, що змінюється, її правових, соціальних, політичних та інших характеристик [11, с. 728].

До складників системи модернізації сільськогосподарських підприємств слід віднести такі фактори впливу, як безпосередньо саме сільськогосподарське підприємство, інноваційне, інвестиційне, кадрове, організаційно-технічне, інфраструктурне, інституційне забезпечення, інтеграційне середовище.

Закономірно, що у системі модернізації присутні підсистеми. Складники підсистем відрізняються між собою. Відмінності присутні як у структурі елементів кожної підсистеми, так і у властивостях систем вищого та нижчого порядку (систем модернізації суспільства, економіки, аграрного сектору, сільськогосподарського підприємства, інноваційно-інвестиційного забезпечення підприємства і т.д.). Як зазначає І.Б. Яців, згідно з принципом емерджентності, відмінність між властивостями цілісної системи і її складників зростає в міру збільшення розриву між розмірами цілого і складників [3, с. 55].

Наслідок дії системи – її розвиток. Визначаючи закономірності і прогнозуючи подальші напрями цього розвитку, слід виходити з того, що основні властивості і функції системи містяться, як правило, усередині неї самої, а тому система сама по собі є джерелом свого розвитку [12, с. 115]. Погоджуючись із таким тлумаченням, можна припускати, що осучаснення сільськогосподарських підприємств першочергово залежить від них самих, а не від зовнішніх чинників (наприклад, від політичних процесів у країні).

На рис. 1 виділено п'ять основних підсистем, кожна з яких складається із сукупності внутрішніх елементів, які взаємоузгоджені та взаємопов'язані між собою в межах певної підсистеми [13, с. 116–117].

Ось чому в процесі методологічного дослідження слід концептуально вивіряти найдрібніші часточки загальної системи, характеризуючи їх з обох боків: абстраговано й системно. А саме:

– абстрагуватись від формальних складників системи і таким чином отримувати можливість скурпульозного вивчення всіх внутрішніх потенційних можливостей об'єкта;

– цілісно, тобто методом дослідження конкретної підсистеми у співіснуванні та зв'язку із іншими підсистемами. Це сприяє вивченню зовнішніх факторів впливу та взіємозалежності між елементами сукупності.

Саме розгляд процесу управління розвитком сільськогосподарських підприємств у селах як системи уможливорює конкретизацію дослідження, оскільки розділяє загальне явище чи процес на окремі елементи та виділяє зв'язки між ними [4, с. 73].

Дослідження природи модернізаційних процесів відбувається завдяки застосуванню підходу індукції та дедукції.

Індукція (англ. induction) – термін широкого призначення: явище, що виникає під зовнішнім впливом; у гуманітарних науках та стосовно людського мислення – метод пізнання, що ґрунтується на формально-логічному умовиводі, який дає можливість одержати загальний висновок на основі аналізу окремих фактів [14]. Аналіз, нагромадження інформації про конкретні досліджувані явища і процеси в галузі модернізації з плином часу збагатило досвід учених якісно новими положеннями. Залежно від того, здійснюється досліджування на основі повної чи неповної індукції, наша гіпотеза набуватиме значення відповідно ймовірнісного чи достовірного.

Дедукція – процес виведення висновку, що гарантовано слідує; якщо вихідні припущення істинні, то висновок на їх підставі є чинним [14]. Висновок про дійсність (систему) отримуємо на основі індуктивного пізнання складників дійсності. Тому індукція передреде дедукції в певному сенсі. Відповідно до цього дедуктивний висновок про складовий елемент на базі інформації про систему набуватиме характеру достовірного чи ймовірнісного залежно від того, на основі чого (повної чи часткової індукції) був отриманий висновок про систему. Теорія модернізації розвивається і надалі, доповнюючись новими положеннями чи заперечуючи давніші гіпотези.

Висновки і пропозиції. Таким чином, визначені й обґрунтовані основні методологічні підходи передбачають базу для подальшої наукової роботи. Вони пронизують визначальні складники процесу планування і реалізації осучаснення сільськогосподарських підприємств у системі розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. Львів: Світ, 2001. 416 с.
2. Шубравська О.К. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О.К. Шубравська // Економіка України. 2012. № 1. С. 27–35.
3. Яців І.Б. Забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія, практика: дис. ... доктора екон. наук : 08.00.04 / Яців Ігор Богданович. Львів, 2013. 511 с.
4. Якубів В.М. Стратегія збалансованого розвитку аграрних підприємств: дис. ... доктора екон. наук : 08.00.04 / Якубів В.М. – Львів, 2011. 452 с.
5. Діалектика // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Діалектика>.
6. Freeman C. The Economics of Industrial Innovation : Third Ed / Freeman C., Soete L. Cambridge: MIT Press, 1997. 470 p.
7. Федулова Л. Тенденції становлення новітнього технологічного укладу світової економіки та роль управління інтелектуальною власністю / Л. Федулова, Л. Цибульська // Економіка України. 2017. № 12. С. 23–35.
8. Ковтун О.І. Інноваційні стратегії підприємств: теоретико-методологічні засади / О.І.Ковтун // Економіка України. 2017. № 4(617). С. 44–56.
9. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. К.: 2010. 87 с.
10. Абстрагування // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Абстрагування>.
11. Экономическая энциклопедия / науч.-ред. совет изд-ва «Экономика»; Ин-т экон. РАН; гл. ред. Л. И. Абалкин. М.: Экономика, 1999. 1055 с.
12. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення: монографія / В.А. Павлова. Дніпро: ДУЕП, 2006. 276 с.
13. Якубів В.М. Системний і синергійний підхід у методології управління розвитком сільськогосподарських підприємств / В.М. Якубів // Вісник ХНАУ. – Серія «Економіка АПК і природокористування». 2009. № 12. С. 114–119.
14. Індукція та дедукція // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Індукція_та_дедукція.

Матковский П.Е.

Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

Исследование акцентировано на определение методологических и методических подходов к модернизации сельскохозяйственных предприятий. Используются такие общенаучные методы, как диалектика, материализм, системность, индукция, дедукция и др. Обоснована необходимость глубокого анализа и внедрения в производство инновационных решений с целью более активного пополнения валового внутреннего продукта страны. Обеспечение современных общественных потребностей как ключевая цель модернизационных изменений в организации деятельности сельскохозяйственных предприятий предусматривает также внедрение экологизации, нанобиотехнологий, низкоуглеродных технологий и многих других новейших разработок.

Ключевые слова: модернизация, сельскохозяйственные предприятия, методология, технологии обновления, системный подход, институты.

Matkovskiy P. E.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

METHODOLOGY AND METHODS OF MODERNIZATION RESEARCH AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

The research focuses on the definition of methodological approaches to the modernization of agricultural enterprises. The following general scientific methods are used: dialectics, materialism, systemic, induction, deduction, and others. The necessity of in-depth analysis and implementation of innovative solutions for the purpose of more active replenishment of the gross domestic product of the country is substantiated. The provision of modern social needs, as a key objective of modernization changes in the organization of agricultural enterprises, also involves the introduction of ecologization, nanobiotechnology, low carbon technologies and many other new developments.

Key words: modernization, agricultural enterprises, methodology, features, system approach, institution.

УДК 65.016:65.012.12

Мельник Л. М.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

РОЗРОБЛЕННЯ СИСТЕМНО-ІНТЕГРОВАНОГО МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ БІЗНЕС-ІНДИКАТОРІВ

У статті представлено спрощену структурну послідовність процесу оцінювання рівня досягнення сталого розвитку промислового підприємства. Побудовано матрицю бізнес-індикаторів сталого розвитку промислового підприємства з виділенням груп бізнес-процесів підприємства (операційні, підтримуючі, управлінські) у розрізі складників сталого розвитку (економічного, соціального, екологічного). Запропоновано системно-інтегрований методичний підхід до оцінювання рівня досягнення сталого розвитку промислових підприємств на основі бізнес-індикаторів. Сформульовано процес моделювання узагальненого рівня досягнення сталого розвитку промислових підприємств.

Ключові слова: системно-інтегрований методичний підхід, бізнес-індикатори, матриця, сталий розвиток, оцінювання, підприємство.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток глобальних економічних відносин у напрямі досягнення сталого розвитку вимагає від промислових підприємств оволодіти основними способами та підходами ефективного управління виробничо-господарською діяльністю як передумовою його стабільності, конкурентоспроможності та впровадження концепції сталого розвитку. Очевидно, що весь управлінський процес побудований передусім на чіткому та об'єктивному аналізованні та оцінюванні результатів діяльності підприємства з метою забезпечення його сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення теоретичних та практичних аспектів реалізації концепції сталого розвитку знайшло

відображення у важливих документах провідних міжнародних організацій: «Межі зростання», «Наше спільне майбутнє», Кіотський протокол, «Порядок денний на XXI століття», «Майбутнє, якого ми хочемо», «Назустріч «зеленій економіці»: шляхи до сталого розвитку та викорінення бідності», «Цілі розвитку тисячоліття: доповідь за 2015 рік», «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року», а також у наукових працях дослідників України та інших країн. Серед основних фундаментальних наукових робіт можна відзначити публікації Б.М. Андрушківа, З.В. Герасимчук, В.І. Куценко, Л.А. Квятковської, І.М. Лицура, Л.Г. Мельника, О.В. Прокопенко, Л.Ф. Товма та ін.